

איפה יצחק בעקידה – חלק א'

מִים ראשונים: כבר הרחבנו לדון בצדדים שונים של פרשת העקידה בדברינו [חיי שרה – מחיר העקידה](#) בפרשת חיי שרה וכן בדברינו [איזה קול אתה שומע](#) ובדברינו [פרא בסיליוס נומוס אנגרפוס](#) בפרשת וירא. הפעם ננסה להתחקות אחר 'קולו של יצחק'. לכאורה, הוא מרכז העקידה שקרויה על שמו 'עקידת יצחק', אבל מה באמת חלקו בדרמה הגדולה הזו? האם קולו נשמע? האמנם היה פאסיבי לחלוטין? האם לאחר שהבין שהוא הקרבן, הלכו "שניהם יחדיו" בשמחה?

וַיִּקַּח אַבְרָהָם אֶת עֲצֵי הָעֵלֶה וַיְשֶׂם עַל יִצְחָק בְּנֹו וַיִּקַּח בְּיָדוֹ אֶת הָאֵשׁ וְאֶת הַמֶּאֱכָלֶת וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו: וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל אַבְרָהָם אָבִיו וַיֹּאמֶר אָבִי וַיֹּאמֶר הֲנֵה הָאֵשׁ וְהָעֵצִים וְאַיִה הַשֶּׁה לְעֵלֶה: וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֱלֹהִים יִרְאֶה לּוֹ הַשֶּׁה לְעֵלֶה בְּנִי וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו: (בראשית כב ו-ח).¹

מדרש תנחומא פרשת וירא סימן כב – אברהם גונב דעתה של שרה

אמר אברהם: מה אעשה? אם אגלה לשרה - נשים דעתן קלה עליהן בדבר קטן, כל שכן בדבר גדול כזה. ואם לא אגלה לה ואגנבנו ממנה, בעת שלא תראה אותו ותהרוג את עצמה. מה עשה? אמר לשרה: תקני לנו מאכל ומשתה ונאכל ונשמח. אמרה לו: מה היום מיומיי? ומה טיבה של שמחה זו? אמר לה: זקנים כמותנו נולד להם בן בזנותם כדי לאכול ולשתות ולשמוח. הלכה ותקנה המאכל. כשהיו בתוך המאכל אמר לה: את יודעת, כשאני בן ג' שנים הכרתי את בוראי והנער הזה גדול ולא נחנך. ויש מקום אחד רחוק ממנו מעט ששם מחנכין את הנערים. אקחנו ואחנכנו שם. אמרה לו: לך לשלום. מיד: "וישכם אברהם בבוקר". ולמה בבוקר? אמר שמא שרה תחזור בדיבורה ולא תניחני. אקום בהשכמה קודם שתקום היא.²

רש"י בראשית כב ו - וילכו שניהם יחדיו הראשון

"וילכו שניהם יחדיו" - אברהם שהיה יודע שהולך לשחוט את בנו היה הולך ברצון ושמחה, כיצחק שלא היה מרגיש בדבר:³

פירוש אלשיך בראשית כב ו – טוב שיצחק ישאל ויבין מעצמו

"ויקח אברהם את עצי העולה וישם על יצחק בנו" ... ואפשר שעשה כן - לשים העצים על יצחק - למען יתעורר כי אליו נוגע הדבר לראות מה בפיו. ושיבא לו הדבר לאט לאט ולא פתאום כמו רגע. וגם שיבין מעצמו ולא יצטרך לאמר אליו הדבר בפירוש, וטוב הוא שיצחק יראה לו אלהים יראה לו השה כו', כמשיב

¹ הפסוק האמצעי: "ויאמר יצחק אל אברהם אביו וכו'", הוא האזכור היחיד בכל פרשת העקידה במקרא בו יש נוכחות פעילה של יצחק שמתבטאת לפחות בדיבור, בשאלה: אבא, איזה קרבן אנחנו עומדים להקריב? 'פעולה' יחידאית זו של יצחק אפופה משני עבריה בפאסיביות גמורה של יצחק: בדרך שלושת ימים, בהכנות לעקידה, בעקידה עצמה וגם לאחר שנמנעה הקרבת יצחק והוקל מן הסתם לשניהם עד מאד, אין קולו נשמע. על מעשי אברהם לאחר העקידה מספרת התורה: הקרבת האיל וקריאת שם למקום. גם לתוספת של המדרש שאברהם משביע את הקב"ה שלא ינסה אותו שנית, יש אחיזה ברורה במקרא, בפסוק טז: " ... בִּי נִשְׁבַּעְתִּי נְאֻם ה' כִּי עַן אֲשֶׁר עֲשִׂיתָ אֶת הַדָּבָר הַזֶּה וכו' " והיא מביעה מקצת מרגשותיו. אך מיצחק או על יצחק איננו שומעים שום דבר! הייתכן שאירוע גדול כזה על כל שלביו מההליכה ועד להצלה ברגע האחרון, לא ישאירו שום חותם בלבו ונפשו של יצחק? אולי השאירו אך הוא לא אזר כוח להשמיע את קולו? אולי התורה לא מוצאת לנכון לתאר זאת? את משפחת נחור לתולדותיה כן ואת מה שעבר על יצחק לא? אולי דווקא 'סתירת התורה', בפרט בחזרה מהעקידה בה שוב לא נזכר "וילכו שניהם יחדיו", היא היא 'השתיקה הרועמת' של המקרא? האם השאירה לנו התורה להשלים בעצמנו את החסר? האם המדרש יעשה זאת? נצא לדרך ונתמקד כאמור בחלקו וקולו של יצחק.

² בפתחו של סיפור העקידה מציג המדרש תמונה קשה ביותר שמזכירה לנו שיש גם אמא-שרה ונוגעת בנימים העדינים ביותר של יחסי אברהם שרה. זה נושא לעצמו שחובק את הנושא שלנו פנים ואחור כפי שנראה בהמשך. אך כאן אנו מתמקדים ביצחק. האם יצחק שמע את דו-שיח הזה? ראה פירוש העמק דבר בראשית כב ג: "ויבקע עצי עולה. אחר שלקח את הנערים ואת יצחק מביתו לחוץ לעיר אז בקע עצי עולה, ולא בקע בהיותו בביתו, כדי שלא תרגיש שרה שהולך להקריב ואינו מוליך השה לעולה, והוא אמר לה שמוליך את יצחק לבית המדרש של שם ועבר ... ואם כן, הוצרך להסתיר ממנה בקיעת עצים". האם שם לב יצחק לפרט זה? הוא שאח"כ נשא את העצים על שכמו?

³ החזרה על "וילכו שניהם יחדיו" בפסוקים שהבאנו לעיל, היא ללא ספק אחד הלשונות הספרותיים הדרמטיים ביותר של החלק הראשון של סיפור העקידה, אם לא של הסיפור כולו. אך יש הבדל גדול בין "וילכו שניהם יחדיו" הראשון והשני. הרוב המכריע של המדרשים והפרשנים מתייחס לשני כפי שנראה להלן. רש"י זה הוא מהיחידים (שמצאנו) שמתייחס לראשון. אברהם מודע לקראת מה הוא הולך, אך יצחק "לא היה מרגיש בדבר". ראה פירוש שפתי כהן (רבי מרדכי הכהן. מאה 16-17, חלב-סוריה, מתלמידי רבי יוסף קארו) שמסביר שיצחק לא שואל שום שאלה כשיצאו לדרך "אלא הוא חשב שהולך לטייל". זו שיטה קצת 'תמימה' בפרט לנוכח לקיחת עצי העולה (בשביל מה? לעשות מדורה?), אבל היא מבליטה את האפשרות של יציאה לדרך באפס רגשות וחשדות, בתמימות של בוקר. האמנם לא הרגיש יצחק שום דבר?

על דבר ולא כמתחיל לאומרו מאליו, כי לא יעצר כח פתאום להתחיל מעצמו לאמר לבנו יחידו הנני בא לשוחטך, מה שאין כן אם יצחק יבין מעצמו ומתחיל מאמריו, ויבא אביו אחריו וימלא את דבריו.⁴

רש"י בראשית כב ח – וילכו שניהם יחדיו השני

אלהים יראה לו השה - כלומר יראה ויבחר לו השה. ואם אין שה - לעולה בני. ואף על פי שהבין יצחק שהוא הולך לישחט, וילכו שניהם יחדו בלב שוה.⁵

רד"ק בראשית כב ח – יצחק מקבל באהבה

"אלהים יראה לו השה לעולה בני" - ענה לו מענה שיוכל אדם להבינו לשני פנים: האחד, שיהיה "בני" תשובת הקריאה כמו "הנני בני". כלומר: בני, אלהים יראה לו השה, רוצה לומר: הוא יודע מי יהיה השה והוא יזמינו לנו. והשני, אלהים יראה לו השה לעולה. ומי הוא השה? בני הוא. ויצחק הבין כי הוא יהיה השה, לפיכך אמר: "וילכו שניהם יחדיו", כלומר בלב אחד, כי קבל הבן מאהבה למסור נפשו לאל ולהקריבו לפניו.⁶

פסיקתא רבתי פיסקא מ - בחודש השביעי - זה שמח וזה שמח

"ויאמר יצחק אל אברהם אביו [וגו'] הנה האש והעצים ואיה השה לעולה" (בראשית כב). אמר לו אברהם: "אלהים יראה לו השה" - יזמן קרבנו. ואם לא שה - לעולה בני ... אתה הוא הקרבן, אעפ"י כן, "וילכו שניהם יחדיו" ... שלא יִצַר במה שאמר לו אביו, אלא כשם שזה היה שמח לקרב כך זה היה שמח ליקרב, אברהם שמח לעקוד ויצחק שמח ליעקד, אברהם שמח לשחוט ויצחק שמח לישחט.⁷

מדרש הגדול בראשית כב ח – אברהם מחזיק את ידו של יצחק שלא יברח

וילכו שניהם יחדו. אחז בידו והלכו כאחד, אמר אברהם שמא ישא יצחק רגליו וירוץ.⁸

כלי יקר בראשית כב ז – יצחק מנסה מה בלבו של אברהם

⁴ אלשיך הוא פרשן נוסף שמתייחס ל"ילכו שניהם יחדיו" הראשון, אם כי בעקיפין דרך פירוש פסוק ו כולו. בהעמסת עצי העולה על שכמו של יצחק, אולי גם בלקיחת המאכלת והאש (אבני אש) בלי להצניעם, מנסה אברהם להחזיר ללבו של יצחק שמטרת ההליכה היא משהו חריג, ומיחל שיצחק "יבין מעצמו" ויחסוך ממנו את שאין בכוחו "להתחיל מעצמו לאמר לבנו יחידו הנני בא לשוחטך". על מי חס כאן אברהם יותר, על יצחק או על עצמו? האם לקח אברהם על עצמו משימה שבעצם איננו מסוגל לעמוד בה? בין כך ובין כך, בהליכת שניהם, יצחק אכן מתחיל להרגיש שיש כאן משהו חריג. ואולי הרגיש כבר קודם במהלך שלושת הימים, ושלא כרש"י, אבל לא שאל בנוכחות הנערים.

⁵ אברהם עדיין לא מעז לומר ליצחק דברים ברורים ומנסה לגרום לו להבין בעצמו. את רש"י אומר בלשון קצרה, מפתחים פרשנים אחריו (להלן גם במדרשים) שכאן מבשר אברהם ליצחק שהוא עתיד להיות השה לעולה ויצחק מקבל זאת על עצמו בלב שוה, או ביראת אב, או ביראת אלהים. ראה פירוש רבי בחיי בן אשר על הפסוק שמרחיב את רש"י ומפרש: "ויאמר הנה האש והעצים ואיה השה לעולה. והשיב לו אברהם: אלהים יראה לו השה לעולה בני, ואז הבין יצחק כי הוא העולה, ואעפ"כ: וילכו שניהם יחדו. ומפני זה הזכיר שנית 'וילכו שניהם יחדיו'. כי בראשון לא ידע יצחק כי הוא העולה. ועתה שידע, לימדך הכתוב שנתרצה בדבר והלכו שניהם יחדיו". נראה שלסיעה זו ניתן לצרף גם את פירוש אלשיך שמדגיש את "וילכו שניהם יחדיו" השני ואומר: "וחזר ואמר וילכו שניהם יחדו לומר כי מתחילה כשהיה בספק היה לבו כלב אביו לקבל עליו. אך אין להחזיק לו טובה כל כך כאשר עתה שפירש לו לעולה בני. ועם כל זה וילכו שניהם יחדו בלב אחד". סוף דבר, יצחק מפנים ומבין, אך מה הוא מרגיש וחושב בלבו פנימה?

⁶ גם פירוש רד"ק בדרך זו, אבל בדגש ראשון שהיה כאן דיבור דו-משמעי. לא שאם לא יהיה שה יועלה יצחק לעולה כבירית מחדל, שהרי חייבים להקריב לאל דבר מה, אלא תשובה במשמעות כפולה ואולי גם סותרת, ואתה יצחק תבין מה שתבין. נראה כאילו אברהם מצפה שיצחק יקבל על עצמו את העקידה ובמידה שלא, אפשר שאין זה רצון הקב"ה לכפות עליו ולעקידה בכפיה לא כיוון השולח. הדגש השני בדברי רד"ק הוא הקבלה של יצחק "מאהבה למסור נפשו לאל". נראה ששני דגשים אלה משלימים זה את זה.

⁷ מדרש זה אינו היחיד שמעלה את הסכמת יצחק להיעקד ורצון אברהם לעקוד לדרגה של שמחה! כך גם במדרש אגדה (בובר) בראשית, בפסיקתאות, בפיוטים, במדרשי תנחומא והגדיל לעשות ילקוט שמעוני פרשת וירא רמז קא שמתאר את העקידה כמו חתנות וחופה ליצחק! בעקידה, אברהם מוביל את בנו לחופה! מיקום מדרש זה בפיסקא המוקדשת לראש השנה בה אנו קוראים את סיפור עקידת יצחק ומזכירים אותו בתפילותינו, אינו מקרי. נראה שהנטייה להעצמה של העקידה וקולות הרצון, האהבה והשמחה העולים ממדרש זה ודומיו קשורים לא רק לימים הנוראים של לוח השנה אלא גם לימים נוראים של גזירות ורדיפות וניסיונות להמרות דת של עם ישראל בשנות הגלות הרבות. העקידה היא המודל (לנכונות) לקידוש השם לאורך הדורות. בקצה האחד, ראה גמרא גיטין נז ע"ב על האישה ושבעת בניה המדברת אל אברהם: "אתה עקדת מזבח אחד ואני עקדתי שבעה מזבחות", בדברינו [שישה מיליון מזבחות](#) ביום הזכרון לשואה ולגבורה. ובקצה השני, ראה פירוש רש"י הירש על השגב של קידוש השם: "וילכו שניהם יחד ... אברהם ויצחק, אב ובן, שוחט ונשחט - דרך אחת הם הולכים ... והם עולים במעלה ההר בלב אחד ובגבורת נפש איתנה. הרי זו דוגמה ומופת לנצח נצחים, המורה לכל האבות והבנים מבית אברהם, לכל דור - אבות ולכל דור - בנים, את הדרך אשר ילכו בה עד הקצה - ביחד". מי יגול עפר מעיניך הרב הירש ותראה איך הגיעו אבות ובנים, סבים ונכדים, סבתות אמהות ובנות "עד הקצה ביחד" בשואה הנוראה שהמיטה על עמנו אומת גרמניה בה תלית תקוות לחיים יהודים נאותים בצילה. נחזור לעקידה ולקולו של יצחק. האם אנו שומעים גם קולות אחרים?

⁸ כך גם בקטעי מדרשים - גניזה (מאן) עמוד סה: "וילכו שניהם יחדו (בר' כ"ב, ח'). מה הוא יחדו, אמר אברהם: שמה ישא יצחק רגליו וירוץ", וכך נראה גם בפירוש אבן עזרא להלן. הנה לנו קול אחר. אברהם מחזיק בידו של יצחק שמא יברח. פיסית, יכול היה יצחק לסרב ולברוח ולא עשה זאת. ונפשית?

"ויאמר אבי וגו' ". ולא אמר לו יצחק עדיין כלום, אלא קראו אבי ושתק.⁹ לפי שהרגיש יצחק שרצון אביו להעלותו לעולה, וחשב אם כן אינו מרחם עלי כרחם אב על בנים ונהפך לי לאכזר. כי לא ידע עדיין שזה רצון בוראו. על כן קראו אבי לנסותו אם יעננו. שעדיין קבוע בלבו שהוא אביו, או אם כבר הסיחו מלבו כאילו אינו בנו ... וכאשר ענה לו: הנני בני והורה לו שעדיין כל געגועיו עליו, אמר לו: אם כן, איה השה לעולה. ואמר לו: אלהים יראה לו השה לעולה בני, לא אני בחרתי בך כי אם אלהים, ואני ואתה שנינו חייבים בכבודו. אז "וילכו שניהם יחדיו" בכוונה אחת. לאפוקי עד הנה היו חלוקים בדעתם.¹⁰

בראשית רבה נו ד פרשת וירא – אבי אבי!

"ויאמר יצחק אל אברהם אביו ויאמר: אבי... למה "אבי" "אבי" שתי פעמים?¹¹ כדי שיתמלא עליו רחמים. "ויאמר הנה האש והעצים" – אמר לו: יצער לאותו שיגער בו. מכל מקום: "אלהים יראה לו השה", ואם לאו – "שה לעולה בני". "וילכו שניהם יחדיו" – זה לעקוד וזה ליעקד, זה לשחוט וזה לישחט.¹²

מדרש תנחומא פרשת וירא כג – נפל פחד על יצחק והרגיש בדבר

"ויקח בידו את האש ואת המאכלת" ... מיד "ויאמר יצחק אל אברהם אביו ויאמר אבי ויאמר הנני בני ויאמר הנה האש והעצים ואיה השה לעולה", באותה שעה נפל פחד ויראה גדולה על יצחק שלא ראה בידו כלום להתקרב¹³ והרגיש בדבר במה שעתידי להיות. בקש לומר: "איה השה לעולה"? אמר לו: הואיל ואמרת, הקב"ה בחר בך. אמר: אם בחר בי הרי נפשי נתונה לו, על דמי צר לי מאד. ואעפ"כ, "וילכו שניהם יחדיו" – בודאי, זה לשחוט וזה לישחט.¹⁴

⁹ כלי יקר מדגיש כאן את הדו-שיח הקצר בין אברהם ליצחק, כפי שנראה גם בבראשית רבה להלן. ראה גם העמק דבר בראשית כב ז: "ויאמר אבי. ולא שאל מיד איה השה, באשר הרגיש דבר נפלא ולא מצא לב לשאול כי אם אחרי התבוננות על תשובת אביו, אם יא בסיב פנים יפות ואהבה או לא. על כן כאשר ענה: הנני בני, זהו תשובה מאהבה". ורק אז המשיך יצחק לשאול: "איה השה". פירוש זה חוזר לשבח את צדקותו של יצחק שהסכים ליעקד ומחזק גם הוא את שגב "וילכו שניהם יחדיו" השני. נראה שאפשר גם לחבר פירוש זה עם פירוש רד"ק לעיל שאברהם בעצם מצפה להסכמתו של יצחק ולולא שזו ניתנה, אפשר שלא היה יכול לקיים את העקידה. אבל מעבר לכניעה בשורה התחתונה לרצון ה' שמצטרפת כאמור לשבח על "וילכו שניהם יחדיו", עצם העלאת הפקפוק של יצחק שאביו הוא אולי אכזר ו"אינו מרחם עלי כרחם אב על בנים", פותחת פתח לקול נוסף שבד"כ אינו שומעים לנוכח קולות הרצון והאהבה והשמחה הנשמעים תדיר בקשר לעקידה (מדרש פסיקתא רבתי לעיל ודומיו). אם רש"י ואלשיך מצפים שיצחק הנושא את עצי העולה על גבו (השוואה שהמדרשים עורכים עם הצלובים בימי רומא שהיו נושאים את הצלב עליו יצלב אל מקום צליבתם) יתעורר מעצמו ויבין בהדרגה שהוא השה לעולה, בא פירוש זה ומציג עמדה שונה בתכלית. יצחק פונה בתחילה אל אביו באופן עדין ומהסס ובמילה אחת: "אבי", בלי לומר מה בפיו. רק אחרי שהוא משתכנע שאביו הוא עדיין "אבי" ואוהב אותו, הוא מעז לשאול: "איה השה לעולה". התפנית לאחר מכן והשכנוע המהיר של יצחק למסור את נפשו משום שמדובר בציווי אלוהי ולא באכזריות של אברהם, בתיאור כאמור לשבח את יצחק, להראות שהעקידה הייתה בבחירתו הוא וליישר קו עם כל המדרשים הנ"ל. וכבר שאלו (עקידת יצק להלן) מדוע העקידה נספרת **בעשרה ניסיונות שנתנסה אברהם אבינו** ולא בניסיונותיו של יצחק. אבל גם לאחר מהפך מהיר זה בנפשו ודעתו של יצחק, נראה שהחלק הראשון בפירוש כלי יקר מהדהד ולא נעלם. אם אב צריך לרחם על בניו ולא להתאכזר עליהם, למה הוא משלים עם ציווי כזה? ולמה שהקב"ה יצווה עליהם לעשות כן? איפה רחמיו של בורא עולם על יצוריו?

¹¹ לא כתוב בפסוק "אבי אבי" (שלא כאלישע שצעק: "אבי אבי רכב ישראל ופרשיו"), אלא שהדרשן סופר גם את המילה "אביו" שבפסוק. ובאמת המילה "ויאמר" כתובה שתי פעמים בפסוק והיא דווקא נדרשת כפניה שקטה וכנועה. ראה הערה 9 לעיל.

¹² נפנה אל המדרשים. לרגע נשמע קולו האנושי של יצחק שמבין כבר היטב מה מטרת המסע, אבל קול זה משתק מיד ומקבל עליו את הגזירה. מדרש זה מתאר את ניסיונות השטן לעכב את אברהם מלשחוט את יצחק בטענות מטענות שונות, ומשנוכח שלא יכול לאברהם "בא לו אצל יצחק" ומנסה להסיט (להסית) אותו. מהשטן נודע ליצחק את מה שאברהם לא מעז לגלות לו ואז באה הקריאה: אבי אבי, כדי לעורר את רחמי אברהם. כיון שמדובר בשטן, המדרש ממחר לסלק אותו להציב מנגד את מסירות אברהם וקצת גם את זו של יצחק. אבל קשה שלא להתרשם מהתפרצות אנושית זו של בן שמבקש מאביו שיחוס עליו גם אם זו באה בהשפעת השטן! על תפקיד השטן במדרשים על העקידה (בראשית רבה ותנחומא בפרט) יש להאריך בפעם אחרת. אין הדברים פשוטים. ראה בבראשית רבה הנ"ל שאחת הטענות של השטן לאברהם הוא שהוא שופך דמים (טענה הלכתית קשה). ראה גם במדרש תנחומא פרשת וירא סימן כג שהשטן הפיל את הסכין מידו של אברהם ועד שהספיק להרימה: "יצאה בת קול ואמרה לו מן השמים: אל תשלח ידך אל הנער". השטן ובת הקול המצילה (המלאך) סמוכים זו לזה. ראה עוד בתנחומא שם כב שהשטן אומר לאברהם: "שמעתי מאחורי הפרגוד השה לעולה ואין יצחק לעולה" – מה שאכן בסוף אירע. אין הדברים פשוטים וכאמור על חלקו של השטן בסיפור העקידה (במדרש) יש להאריך בנפרד.

¹³ להקריב, לעלות כקרבן. לא ראה שום דבר שלקחו איתם להקריב אותו, רק מאכלת ואש ועצים.

¹⁴ שוב אנחנו מסיימים בשורה התחתונה "הגואלת" שאברהם ויצחק ממשיכים בדרך לעקידה בלב שלם וברצון אם לא גם בשמחה ובאהבה, אבל גם כאן נשמעים קולות אחרים. קולו של יצחק שנפלו עליו "פחד ויראה גדולה" כשהוא רואה שיש אש ועצים ומאכלת ואין קרבן. וכשהוא שואל: "איה השה"? הוא כבר מבין מי השה ורק רצה לשמוע מפורשות מפיו של אברהם (ולא שמע). ומה תשובת אברהם? כמעט כמו "אתה אמרת". זאת ועוד, עפ"י מדרש זה יצחק מבין זאת, "מיד" כשהם יוצאים לדרך ואין לו צורך בהכנות ובטיול של שלושה ימים על מנת להבין לאן הם הולכים. מדוע אם כן שאל רק ביום השלישי וכאשר היו שניהם לבד, הוא ואברהם? או כפי שהצענו לעיל שלא רצה לדבר על כך בנוכחות הנערים, או שמא בדיוק ההפך ממה שמציע אלשיך. יצחק הבין מההתחלה מה קורה כאן אבל משראה את אברהם אביו מאריך בדרך והולך עוד יום ועוד יום, חשב שאולי אברהם מתעכב ומושך זמן בכוונה אולי תשתנה הגזירה. אולי לא יתאכזר ויכמרו רחמיו עליו "כרחם אב על בנים". משראה יצחק שנפרדו מהנערים והם ממשיכים במעלה ההר, או אז פתח את פיו ופנה לאביו. שזו כאמור הפעולה האקטיבית היחידה של יצחק בסיפור העקידה עפ"י המקרא.

בראשית רבתי פרשת וירא כב ז-ח – יש לך אדם שמעלה את בנו על גב המזבח?

"וויאמר יצחק אל אברהם אביו ויאמר אביו... אמר יצחק לאברהם: לאן אנו הולכים לבדנו? א"ל אברהם: עד עכשיו היו הנערים עמנו ולא בקשתי לומר לך בפניהם. אלא עכשיו אני אומר לך: להקריב קרבן. והיו הולכים.¹⁵ חזר יצחק ואמר לו: יש לך אדם שמעלה את בנו על גב המזבח? אמר לו: בני, מה ראית? אמר לו: הנה האש והעצים ואיה השה לעולה... באותה שעה נזדעזעו אבריו של אברהם אביו, אמר שמא יברח בני ואהיה בוש כלפי מעלה. כיון שראה יצחק שנשתנו פני אביו מיד נרתע ונזדעזע שידע מה שעתיד להיות. א"ל אבא אל תירא, יהי רצון שיתקבל כל רביעית דם שלי ברצון... מיד זלגו עיניו של אברהם דמעות, אמר: בני תם הוא ומהלך בתומו לפני קונו, כבר מחל על דמו... ונשאו שניהם לעשות רצון יוצרם בלב שלם. הדא הוא דכתיב: "וילכו שניהם יחדיו", זה לעקוד וזה ליעקד.¹⁶

קטעי מדרשים - גניזה (מאן) עמוד 10 – יצחק חס ולא חס על אברהם

אמר לו יצחק לאביו: אָפָה,¹⁷ "הנה האש והעצים ואיה השה לעולה?" מיד¹⁸ אמר אברהם בלבו: מה אומר לו ליצחק בני? מיד אמר אברהם ליצחק: גלוי וידוע לפני הקב"ה שאתה הוא השה לעולה. מיד הניח יצחק ידיו על ראשו והיה צועק ובוכה במר נפש. אמר לאברהם: אבה, אבה, זו היא תורה שאמרת לשרה אמי לבית רבו אני מוליכו? מיד היה אברהם בוכה ומתליש משערו ומזקנו. וכיון שראה יצחק את אברהם אביו, אמר לו: אבה, אל תצער עצמך, עמוד ועשה רצון אביך שבשמים.¹⁹

שמות רבה א א פרשת שמות – בן 37 היה יצחק בשעת העקידה

תדע לך שבן שלשים ושבע שנה היה כשעקדו אביו, וכתיב: "ואברהם זקן בא בימים" (בראשית כד א) ועקדו וכפתו כשה ולא נמנע. לפיכך: "ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק" (שם כה ה), הוי: "ואוהבו שחרו מוסר".²⁰

¹⁵ השווה ניתוח תחבירי פרטני זה עם פירוש כלי יקר לעיל. המדרש יוצר כאן עוד הליכת ביניים של אברהם ויצחק. מה החידוש במדרש זה (שקיצרנו בו ורצוי לקוראו במלואו במקור)? יצחק לא צריך שיאמרו לו מי הוא הקרבן. הוא מבין זאת בעצמו ומטיח באביו את המשפט הנורא: "יש לך אדם שמעלה את בנו על גב המזבח?" משפט זה גורם זעזוע קשה לאברהם, זעזוע שחוזר ומזעזע את יצחק עצמו ונראה שאין למדרש אפשרות אלא לסיים באותה שורה תחתונה שראינו שוב ושוב: "וילכו שניהם יחדיו" – זה לעקוד וזה ליעקד". נראה שבמדרש זה נשמע קולו של יצחק בעוצמה הכי גדולה וספק אם גם הסוף הטוב של העקידה בדמות המלאך או בת הקול שמונעים את שליחת היד אל הנער, יכולים למחוק משפט כמו זה: "יש לך אדם שמעלה את בנו על גב המזבח?".

¹⁷ אבה בכתיב ארץ ישראל (ירושלמי) כמו אבא. מסקנה כמו מסקנא, אדרבה כמו אדרבא, דוגמה כמו דוגמא. מן הראוי לציין שהמילה "מיד" במדרש, בפרו בסוגה של מדרשי ילמדנו, אינה בהכרח במשמעות המודרנית של "תיכף", אלא "לאר מכן" – בהמשך. מה שמשנה קצת את קריאת המדרש בעיניים שלנו. מיד נמשיך...

¹⁸ מדרש זה גולש כבר לעקידה עצמה, אליה לא נוכל להתייחס הפעם מחוסר מקום, ואינו מזכיר את "וילכו שניהם יחדיו", אבל עדיין הוא שייך לשיח אברהם ויצחק בדרך, כשיצחק שואל: "איה השה לעולה". תשובת אברהם היא קצרה ובוטה בלי שום התפתלויות, רמיזות, "אתה אמרת" וכו'. "אתה הוא השה לעולה". ומנגד, התפרצות יצחק כאן היא אולי הגדולה והמרה מכולם. כשם שאברהם לא חס על יצחק, כך יצחק לא חס על אברהם ומזכיר לו (הכל עפ"י המדרש כמובן) שגנב את דעתה של אמא שרה כשאמר לה שהוא לוקח את יצחק ל"מקום אחד רחוק ממנו מעט ששם מחנכין את הנערים". כנגד זה אין לאברהם מענה והוא החל בוכה ותולש משערו ומזקנו, שהיא פעולה של אבל מעין קריעה (ראה איכה רבה פתיחתא כד על אברהם בחורבן הבית). יצחק לא יכול לראות בצער של אביו ומוכן להסכים להקרבת עצמו. שוב הסכמה בשורה התחתונה גם אם לא ברצון, לא באהבה ובוודאי לא בשמחה. נדמה שהמשותף לכל המדרשים והפרשנים שמחד גיסא מעוררים את הבעייתיות של העקידה ומאידך גיסא מסכמים ב"וילכו שניהם יחדיו" - בהשלמה בין אברהם ויצחק (ברמה זו או אחרת), הוא שהם יודעים שלעקידה יהיה 'סוף טוב' ושהיא תימנע בסוף. אפשר להקצין, אם יש בסוף מוצא. אבל המדרש הני"ל שהכניס את שרה לתמונה 'חצה את הגבול' ולא שייך לקבוצה זו. לא בכדי הוא אינו מזכיר את "וילכו שניהם יחדיו" השני. לעקידה יש מחיר ואין לה 'סוף טוב'. אם לא יצחק הוא המחיר, ולא אברהם שצעק במר נפש כשהזכירו לו את מה שעשה לשרה, שרה היא המחיר. ראה בהמשך המדרש שם איך יצחק הנעקד מזהיר את אברהם "בבקשה ממך שלא תלך ותאמר לה לשרה אמי כשהיא עומדת על הגג, שלא תיפול ותמות". ובסוף היא כן מתה סמוך לסיפור העקידה ומי שמבשר לה את שאירע הוא יצחק. ראה דברינו **חיי שרה מחיר העקידה**.

²⁰ העמדת גילו של יצחק כאדם מבוגר ובוגר באה על מנת להדגיש שבקלות יכול היה לסרב (לברוח, ראה מדרש הגדול לעיל) ואע"פ כן, מסר את עצמו. כך בשמות רבה במדרש על הפסוק: "**חושך שבטו שונא בנו ואוהבו שיחרו מוסר**" (דברינו בפרשת שמות), וכך גם במדרש הגדול בראשית יח א: "וכי איזו גבורה את מוצא? יצחק בן שבע ושלשים שנה כבש יצרו ונעקד לפני יוצרו, אית לך גבורה רב מאד (גדולה מזו)?". כך גם במפרשים כגון אור החיים בראשית כב א: "ויהי אחר הדברים וגו'... ואחר שהיה יצחק גדול כאומרו יגיר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים... הא למדת שגדול היה ולא עכב". והעמק דבר שאומר: "שהרי כבר היה בן ל"ז שנה, והיה אפשר לו להשתמש מרצון אברהם לשחטו, את החשבון עושה פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) בראשית כג ב עפ"י מות שרה שהיה מיד לאחר העקידה (ראה דברינו **חיי שרה – מחיר העקידה**) והיא בת 127 וילדה את יצחק כשהייתה בת 90. יחד עם הפסוק שמביא שמות רבה על אברהם שהיה זקן בא בימים, שאמנם כתוב שני פרקים אחרי העקידה, ויחד עם נישואי יצחק לרבקה בגיל 40, נקבל את רצף הגילים והאירועים סביב העקידה: אברהם בן 137 בעקידה, יצחק 37 ושרה 127 כאמור. לאחר מות שרה חוזר אברהם ולוקח את קטורה היא הגר לאשה ומביא ילדים רבים לעולם. הוא שולח לחרן להביא את רבקה ליצחק שנישאה לה בגיל ארבעים ואין להם ילדים.

אבן עזרא בראשית כב ה – יצחק בן שלוש עשרה בשעת העקידה

ורבותינו ז"ל אמרו שהיה יצחק כאשר נעקד בן שלשים ושבע שנים. ואם דברי קבלה נקבל.²¹ ומדרך סברא אין זה נכון, שהיה ראוי שתהיה צדקת יצחק גלויה, ויהיה שכרו כפול משכר אביו שמסר עצמו ברצונו לשחיטה, ואין בכתוב מאומה על יצחק.²² ואחרים אמרו שהיה בן חמש שנים. גם זה לא יתכן, בעבור שנשא עצי העולה. והקרוב אל הדעת שהיה קרוב ליי"ג שנים, והכריחו אביו ועקדו שלא ברצונו. והעד שאביו הסתיר הסוד ממנו, ואמר אלהים יראה לו השה, כי אילו אמר לו אתה העולה, יתכן שיברח.²³

עקידת יצחק בראשית שער כא (פרשת וירא) – העקידה היא פעולת יצחק היחידה²⁴

והנה גם כן נתבאר מכל מה שאמרנו למה לא נתיחס זה הניסיון ליצחק עם היותו הוא הקרבן וכבר היה בן שבע ושלושים שנים ... וזה כי הוא לא בא אל זה המעשה בכל הבחינות הנזכרות אשר עליהם נקרא שם הפועל. אבל הלך שם לתומו עד ששאל: "איה השה לעולה", ובפתע נשמע אל דברי אביו וסבל העקידה. ואחר שנעקד, הנה לא היה בידו לשוב. והוא הטעם עצמו במה שנקרא זה הענין כולו עקידת יצחק, כי העקידה לבדה הוא הפועל המיוחד אשר ראוי שתחשב ליצחק.²⁵

עד כאן הקפה א'

הגענו עד העקידה ולא עד בכלל. יש להשלים דף זה באיתור קולו של יצחק במעשה העקידה ובנעשה לאחר העקידה. האם גם שם, לפחות עפ"י המדרשים, נשמע קולו? על כך בחלק השני והמשלים של דף זה בע"ה ובקרוב. עד שזה יבוא, אפשר לשמוע את קולו הברור של יצחק בפגישתו עם שרה, בדברינו [חיי שרה – מחיר העקידה](#). ראה גם דברינו [יצחק אבינו](#) לסקירת דמותו הכללית.

שבת שלום

מחלקי המים

מים אחרונים: לנוכח פירושו המיוחד של אבן עזרא לעיל (ולצטוט פרשני מקרא אחרים בדף זה), בולטת 'שתיקתם' של רשב"ם ורמב"ן בליבת סיפור העקידה, בפרט בפסוקים ו-ח המתארים את שיח יצחק-אברהם, בהם התמקדנו. רמב"ן שמאריך בביאור פסוק ב על המזבח, הר המוריה וכו', מפרש את שאר פסוקי העקידה בלשון קצרה ו'עניינית'. שתיקתו בפסוקים ה-ח, י-יא, יג-טו, יז-יט תמוהה מאד. תמוהה לא פחות היא 'שתיקתו' של רשב"ם. מכל אירועי פסוקים ו-יא אין לו אלא לפרש מהי המאכלת?! אם אין כאן השמטת המעתיקים או המסדרים, אפשר שבשתיקה זו של שניים מגדולי פרשני המקרא יש אמירה המהדהדת את שתיקתו של יצחק לאחר העקידה (עפ"י המקרא).

²¹ ראה הביטוי בחז"ל מסכת יבמות פרק ח משנה ג (כריתות ג ח): "אם הלכה - נקבל ואם לדין - יש תשובה", ביטוי שהשתנה מעט מאוחר יותר: "אם קבלה - נקבל, ואם לדין - יש תשובה".

²² כאן מגיב אבן עזרא לשיטות לעיל שיצחק היה בן 37 שאם כן, כיצד זה משבחת התורה את אברהם: "כי יען אשר עשית את הדבר הזה ... כי ברך אברכך" ואין שום שבח ליצחק. אמנם השבח וההבטחה שם לאברהם היא גם על זרעו, אבל צודק אבן עזרא שמרגע שנעקד יצחק (פסוק ט) אין יותר התייחסות ליצחק, בוודאי לא בשמו, חוץ מהציווי: "אל תשלח ידך אל הנער" והעלאת האיל לעולה "תחת בנו". מפסוק יג ואילך, אין עוד יצחק בעקדה ואיננו שומעים עליו דבר וחצי דבר.

²³ אבן עזרא כדרכו בדרכו המיוחדת, אולי בהתחברות מה למדרש הגדול לעיל שאברהם אחז בחזקה בידו של יצחק "שמה ישא יצחק רגליו וירוג". בן שלוש עשרה שנה היה יצחק בעקידה (מה שאולי מתאים לגיל בר מצווה ולמדרש שאברהם אומר לשרה שהוא הולך להביא אותו למקום לימוד תורה). גיל של נער שמחד גיסא יכול לסחוב על גבו תבילת עצים ומצד שני עדיין נשמע לאביו. אבל לא בלי קושי. אברהם נאלץ להכריח את יצחק להסכים לעקידה! אברהם נאלץ להסתיר ממנו את סוד ההליכה ומטרתה וגם כשאמר לו: אלהים יראה לו השה לעולה בני, דיבר בכוונה בלשון לא ברורה ואפילו מטעה. אברהם אבן עזרא לא חס על אברהם של העקדה. "המכסה אני מאברהם?". אברהם אבן עזרא העברי: כל המדרשים והפרשנים במעבר האחד, והוא מהעבר השני. ויצחק עפ"י פירוש זה? "וילכו שניהם יחדיו" השני נדם קולו "ואין בכתוב מאומה על יצחק". אין "וילכו שניהם יחדיו" שלישי לאחר העקידה. אברהם שב אל נעריו והולך לבאר שבע. משם יבוא לספוד לשרה ולבכותה ולקנות לה ולו חלקת קבורה.

²⁴ את זכינו לפרשן אברהם אבן עזרא שיפרש את מעשי אברהם בעקידה, הנה הפרשן ר' יצחק עראמה (ספרד-איטליה מאה 15) שיפרש את פעולת יצחק בפירושו 'עקידת יצחק'.

²⁵ עפ"י גישה זו של ר' יצחק עראמה, יצחק אבינו היה פאסיבי לאורך כל הדרך. וגם אם לרגע התעורר יצחק ושאלה "איה השה לעולה?", מיד ("בפתע") נשמע לאביו, וקיבל עליו לסבול את העקידה. וגם אחרי שנעקד ושוחרר שוב לא היה בכוחות לשוב לעצמו. פאסיביות וכניעות זו של יצחק שמסר את כל כוחו ורצונותיו ואישיותו לרצון אביו (ולרצון הקב"ה שאביו ייצג עבורו) הם שמחד גיסא הקנו לו את העקידה שקרויה תמיד 'עקידת יצחק' ולא למשל 'עקידת אברהם ויצחק' (זה כעוקד זה כנעקד), אך מאידך גיסא לא את הניסיונות. הניסיון היה של אברהם שכן הוא היה הדמות הדומיננטית. מי שפאסיבי ומוותר על רצונו אינו עומד לניסיון. פירוש זה של ר' יצחק עראמה וודאי תואם לפשט המקרא. אבל המדרשים ומקצת הפרשנים, נותנים ביטוי ברור לקולו של יצחק.